

Marcin Pleśniak

Fundacja „Estyma”

ORCID: 0000-0002-3024-2735

Rola osób z niepełnosprawnościami w sektorze ekonomii społecznej

The role of people with disabilities in the social economy sector

Streszczenie

Obecnie osoby z niepełnosprawnościami mają większe możliwości poprawy sytuacji zawodowej i społecznej. Jednak ich postrzeganie, choć się zmienia, nadal jest pełne stereotypów i barier. Jest to wciąż grupa zagrożona wykluczeniem społecznym. Jednym z rozwiązań problemu jest sektor ekonomii społecznej łączący działalność gospodarczą i społeczną.

Niniejszy artykuł porusza następujące zagadnienia: 1. Pojęcie niepełnosprawności i jego ewolucja; 2. Pojęcie niepełnosprawności w prawie międzynarodowym i polskim; 3. Pojęcie ekonomii społecznej, podmiotów ekonomii społecznej i przedsiębiorstwa społecznego; 4. Przykłady osób z niepełnosprawnościami aktywnych w sferze ekonomii społecznej.

Głównym celem artykułu jest wskazanie konkretnych przykładów osób z niepełnosprawnościami, prowadzących działalność w sektorze ekonomii społecznej, które dzięki swojej energii i wytrwałości pomimo barier w dostępności w przestrzeni publicznej tworzą podmioty prowadzące skuteczną działalność gospodarczą i społeczną.

Słowa kluczowe

osoby z niepełnosprawnościami, ekonomia społeczna, podmioty ekonomii społecznej, aktywizacja zawodowa i społeczna, działalność społeczna, przedsiębiorczość

Abstract

Currently, people with disabilities have greater opportunities to improve their professional and social situation. However, though the perception of them is changing, it is still full of stereotypes and barriers. This is still a group at risk of social exclusion. One of the solutions to the problem is the social economy sector, combining economic and social activities.

This article covers the following issues: 1. The concept of disability and its evolution; 2. The concept of disability in international and Polish law; 3. The concept of social economy, social economy entities and social enterprise; 4. Examples of people with disabilities active in the social economy.

The main goal of the article is to present specific examples of people with disabilities operating in the social economy sector, who, thanks to their energy and perseverance, despite barriers to the accessibility of public space, create entities conducting effective economic and social activities.

Keywords

people with disabilities, social economy, social economy entities, professional activation and social activity, social entrepreneurship

1. Uwagi wprowadzające

W szybko zmieniającym się świecie, w którym zmiany gospodarcze, społeczne i obyczajowe następują szybciej niż kiedykolwiek wcześniej, osoby z niepełnosprawnościami dzięki zdobyczom techniki, medycyny i własnej inicjatywie zdobywają coraz więcej możliwości realizacji swoich planów i celów. Rozwijające się medycyna i technologia sprawiają, że osoby z wieloma schorzeniami, które nie byłyby zdolne do życia (bądź byłoby ono bardzo zależne), mogą pracować, uczyć się i żyć w miarę normalnie. Również same społeczeństwa wykonują dużą „pracę” w przełamywaniu barier technologicznych, społecznych i mentalnych, włączając coraz więcej osób z niepełnosprawnościami w nurt życia społecznego.

Należy jednak pamiętać, że wiele z tych osób nadal nie nadąza za dzisiejszym tempem życia i schodzi na margines życia społecznego. Wynika to pewnej części z ich postawy, ale i ograniczeń zdrowotnych i barier środowiskowych, w których tkwią.

Jedną z odpowiedzi światowej myśli ekonomicznej jest tworzący się od kilkunastu lat sektor ekonomii społecznej, łączący w sobie dwie przeciwstawne działalności, tj. działalność gospodarczą opartą na twardych zasadach ekonomii i działalność społeczną, charytatywną, opartą na zasadach altruizmu i empatii. Te niepołączalne rodzaje aktywności człowieka współistnieją w postaci podmiotów ekonomii społecznej.

W niniejszym artykule autor chce ukazać rolę osób z niepełnosprawnościami w tworzeniu i działalności podmiotów ekonomii społecznej, w tym przedsiębiorstw społecznych. Autor nie chce przedstawiać osób z niepełnosprawnościami jedynie jako odbiorców działań owych podmiotów, lecz chce zaprezentować jednostki charyzmatyczne, które dzięki swojej energii i chęci zmieniania rzeczywistości tworzą podmioty, które dają szansę rozwoju innym osobom z niepełnosprawnościami i osobom marginalizowanym. Ze względu na dysfunkcję wzroku autora będą to głównie osoby z tą niepełnosprawnością, lecz nie należy pomijać innych rodzajów niepełnosprawności.

Artykuł niniejszy rozwija trzy główne zagadnienia:

1. Określenie pojęcia niepełnosprawności i zarys zmiany podejścia społecznego do osób z niepełnosprawnościami;
2. Określenie pojęcia ekonomii społecznej, podmiotów ekonomii społecznej i przedsiębiorstwa społecznego zarówno w ujęciu doktrynalnym, jak i prawnym;
3. Przedstawienie przykładów osób z niepełnosprawnościami tworzących podmioty ekonomii społecznej.

W niniejszym artykule zostaną wykorzystane metody formalno-dogmatyczna, statystyczna i wywiad z kilkoma osobami tworzącymi podmioty ekonomii społecznej.

2. Pojęcie niepełnosprawności

2.1. Językowe i prawne pojęcie niepełnosprawności

2.1.1. Osoby niepełnosprawne czy z niepełnosprawnościami?

Zagadnienia terminologiczne

Język, podobnie jak otaczająca go rzeczywistość, ulega gwałtownym, szybkim przemianom. Zwroty takie jak osoba kaleka czy inwalida, jeszcze 30–40 lat temu uznawane za normalne wyrażenia opisujące osoby z dysfunkcjami cielesnymi czy umysłowymi, obecnie są postrzegane jako archaiczne i stygmatyzujące. W ostatnich latach mamy do czynienia z pewną dwoistością określania osób z niepełnosprawnościami. W języku prawnym i często jeszcze potocznym występuje pojęcie osoby niepełnosprawnej, natomiast od pewnego czasu funkcjonuje nowa propozycja określania tych osób, tj. używana przez autora fraza „osoby z niepełnosprawnościami”. Jak podkreśla prof. Marek Łaziński, językoznawca z Uniwersytetu Warszawskiego – „Z językowego punktu widzenia te nazwy różnią się konstrukcją składniową. Nie można mówić o tej zmianie, czyli o użyciu przyimka «z» – tylko w kontekście tej grupy. Dotyczy ona wielu grup mniejszościowych, w jakimś stopniu dyskryminowanych, stygmatyzowanych, którym jest w społeczeństwie trudniej, bo są pod jakimś względem inne. W językach europejskich już od kilku dekad trwa proces polegający na tym, że nazwy określające grupy mniejszościowe stopniowo przechodzą z rzeczownika na określenie najpierw przymiotnikowe, a potem na określenie jeszcze bardziej peryferyjne składniowo, czyli na wyrażenie przyimkowe. Może tu chodzić o kolor skóry, pochodzenie etniczne, orientację płciową, niepełnosprawność. Zamiast «homoseksualiści» mówimy często «osoby homoseksualne» lub używamy szerszego określenia: «grupy LGBT+»; rzeczownik «Murzyn» zastępujemy przez «czarnoskórą». To samo stało się w odniesieniu do grupy [tj. osób niepełnosprawnych/z niepełnosprawnością – przyp. MP]”¹. Jak dalej wskazuje prof. Łaziński „Grupy mniejszościowe, czujące się słabsze, żyjące z poczuciem stygmatyzacji, upominały się o to, że chcą być nazywane inaczej niż do tej pory. To ogólna tendencja, naturalny rozwój języka. Różne wyrazy określające przynależność do grupy stopniowo się zmieniają. Wcześniejsze nazwy osób z niepełnosprawnością podlegały tym samym prawom. Ta pierwsza zmiana: przeniesienie nazwy określającej cechy danej grupy z rzeczownika na przymiotnik miała ogromne znaczenie. Dokonała się w angielskim,

¹ D. Pruchniewicz, *Sprawnym językiem o niepełnosprawności*, <http://www.niepelnosprawni.pl/ledge/x/2068504>, 29.12.2022 r. [dostęp: 8.01.2025 r.]

francuskim, niemieckim. Była rewolucyjna. Ważniejsza w historii języka niż obecna zmiana określeń przymiotnikowych na wyrażenia przyimkowe"².

Patrząc z perspektywy pozajęzykowej, za D. Galasińskim warto zauważyć, iż oprócz językowo-gramatycznych zmian coraz więcej osób zwraca uwagę na fakt, „że słowa stygmatyzują”³. Jak wskazuje ten autor, będący również językoznawcą, „Dzisiaj w języku psychiatrii zaprzestano używać nie tylko takich słów, jak «wariat», ale również takich słów, jak: «schizofrenik», «depresyjny», «dwubiegunowy», zastępując je dłuższymi i trudniejszymi wyrażeniami, jak «pacjent/osoba/człowiek z diagnozą schizofrenii». Dlaczego? No dlatego, że «schizofrenik» zamyka człowieka w jednym wymiarze, wymiarze choroby, a przecież ów «schizofrenik» może być jeszcze ojcem, mężem, kierowcą, czy wybitnym profesorem, a może też utalentowanym malarzem”⁴. Powyższe rozważania prowadzą do konkluzji, iż pojęcie „osoba niepełnosprawna” zamyka taką osobę w jednym wymiarze. Jak pisze Galasiński, „Moja wada wzroku nie wyznacza tego, kim jestem. A oprócz tego, że jestem «osobą z wadą wzroku», jestem również autorem, profesorem, tatą, a nawet aikido i biegaczem”⁵. Oznacza to, że niepełnosprawność jest elementem człowieka jako większej całości, nie determinując jego sytuacji, przynajmniej w założeniu idealnym.

Autor, zgadzając się z powyższą argumentacją, pragnie zauważyć, iż są środowiska osób z niepełnosprawnościami, pragnące utrzymać starsze pojęcie osoby niepełnosprawnej. W doktrynie podaje się przykład Kanady, gdzie „Samorządowcy z niepełnosprawnościami uważają, że społeczeństwo powinno z mniejszymi oporami używać zwrotu «osoby niepełnosprawne»”⁶. Autor artykułu wyjaśnia, iż „Zwrot «osoby niepełnosprawne» (dla anglojęzycznych Kanadyjczyków «disabled people», dla Frankofonów «personnes handicapées») lepiej opisuje ich tożsamość i lepiej umiejscawia w niej niepełnosprawność”⁷.

2.1.2. Modele niepełnosprawności w naukach społecznych

Powyższe uwagi językowe nierozdzielnie, zdaniem autora, wiążą się z podejściem do osób z niepełnosprawnościami na przestrzeni dziejów. Należy stwierdzić,

² *Ibidem*.

³ D. Galasiński, *Osoby niepełnosprawne czy z niepełnosprawnością?*, „Niepełnosprawność – Zagadnienia, Problemy, Rozwiązania” 2013, nr IV (9), s. 4.

⁴ *Ibidem*.

⁵ D. Galasiński, *op. cit.*, s. 5.

⁶ P. Nowosad, *Językowe zawilości. „Osoba niepełnosprawna” czy „osoba z niepełnosprawnością?”*, 30.06.2022, <http://niepelnosprawni.pl/ledge/x/1822398;jsessionid=484CDF16B74AA3710D2E4E85AA387D30> [dostęp: 21.11.2023].

⁷ *Ibidem*.

iż przez stulecia osoby te nie były traktowane podmiotowo, a dominował schemat opiekuńczo-charytatywny, który sprowadzał je do roli osób zbędnych i pozostających na uboczu życia społecznego.

Ostatnie 100 lat to proces stopniowego upodmiotowienia osób z niepełnosprawnością, koncentrujący się jednak na ich różnych aspektach. Oznacza to, że mieliśmy do czynienia z kolejnymi modelami ujmowania zjawiska niepełnosprawności.

Pierwszym, dominującym jeszcze do niedawna, był model medyczny, nazywany też modelem socjomedycznym⁸, który opisywał niepełnosprawnych jako wymagających naprawy, skupiał się na wadzie danego organu⁹. W centrum zainteresowania u osoby właśnie niepełnosprawnej, nie z niepełnosprawnością, była choroba, stan fizyczny, psychiczny, przez którego pryzmat spoglądano na osobę jako całość. Od lat 80. model medyczny zaczął być wypierany przez podejście nazywane społecznym. Jego podstawową zasadą jest postrzeganie barier dostępowych jako wytwarzanych przez społeczeństwo oraz założenie, że społeczeństwo powinno się tak zmienić, aby każdemu ułatwić funkcjonowanie, zamiast koncentrować się na zmienianiu danej osoby, tak by pasowała do „społeczeństwa większości”¹⁰. Wskazuje się również, że w tym modelu „niepełnosprawności nie szuka się w jednostce, lecz w barierach ją otaczających ekonomicznych, fizycznych, społecznych”¹¹.

Od końca lat 90. w doktrynie pojawia się nowe ujęcie problematyki niepełnosprawności określane jako model niepełnosprawności jako prawa człowieka. W tym „ujęciu niepełnosprawność jest postrzegana jako normalny aspekt życia człowieka i jest definiowana w kontekście praw człowieka. Zwraca się uwagę przede wszystkim na bariery środowiskowe i konieczność ich usunięcia. Niepełnosprawność jest traktowana jako interakcja między człowiekiem niepełnosprawnym a środowiskiem podlegająca ciągłym zmianom. Nie jest ujmowana jako pewien brak po stronie jednostki. Idea wyrównywania szans jest w tej koncepcji centralnym pojęciem, wokół którego tworzą się rozwiązania indywidualne i polityczne”¹².

⁸ A. Trzyna, *Ewolucja pojęcia niepełnosprawności*, [w:] M. Bosak, G. Rączka, E. Ura (red.), *Prawo a niepełnosprawność. Wybrane aspekty*, Legalis 2015.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Dokument Europejskiej Unii Głuchych – Uwzględnienie języków migowych w Karcie Języków Regionalnych i Mniejszościowych Rady Europy z 1992 r., *Ku wielojęzycznej Europie dla wszystkich*, tłum. L. Długołęcka, „Świat Cisy” 2003, nr 7, s. 16.

¹¹ M. Paluszkiewicz, *Prawne pojęcie niepełnosprawności*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2015, t. XCV, s. 77–78.

¹² M. Piasecki, M. Stępiak, *Standardowe zasady wyrównywania szans osób niepełnosprawnych*, Lublin 1998, s. 8–9.

Z powyższych rozważań popartych literaturą wynika niezbicie, iż postrzeganie zjawiska niepełnosprawności i osób z niepełnosprawnością ewoluuje. Już nie sama niepełnosprawność jest w centrum zainteresowania. Ujęcia społeczne i praw człowieka akcentują zdecydowanie podmiotowość osoby z niepełnosprawnością. Osoba ta jest częścią społeczeństwa, a niepełnosprawność jest istotną, ale tylko jedną z wielu składowych jednostki, która może wypełniać w społeczeństwie wiele ról i skutecznie realizować swoje aspiracje, pod warunkiem usuwania barier stawianych przez otoczenie.

2.1.3. Prawne definicje niepełnosprawności i osoby z niepełnosprawnością

Definiowanie pojęcia niepełnosprawności w prawie międzynarodowym i krajowym musi się opierać na badaniach interdyscyplinarnych. Ukazane powyżej modele podejścia do niepełnosprawności wywarły niebagatelny wpływ na prawne regulacje tych pojęć, dając podstawę do ich rozwoju i zmiany stosunku do samej osoby z niepełnosprawnościami. Należy stwierdzić, iż sam termin „niepełnosprawność” w języku prawnym został wprowadzony w 1982 r., natomiast ugruntował się dzięki obchodom Międzynarodowego Roku Inwalidów i Osób Niepełnosprawnych w 1991 r. oraz w okresie tzw. Dekady na rzecz Osób Niepełnosprawnych ogłoszonej przez ONZ na lata 1983–1992. Należy zaznaczyć jednak, że termin ten przyjął się tylko w niektórych dziedzinach, m.in. w prawie pracy, prawie zabezpieczenia społecznego, w tym głównie w prawie pomocy społecznej, w prawie oświatowym oraz finansowym¹³. Jak widać, były to dziedziny, obszary prawa, służące zapewnieniu osobom z niepełnosprawnościami podstawowego bytu i pewnych możliwości zarobkowych, tak więc koncentrowano się na samej dysfunkcji, samej chorobie wyznaczającej położenie danej osoby. Polskie prawne definicje niepełnosprawności w latach 90. również zasadały się na gruncie dysfunkcji osoby z niepełnosprawnościami¹⁴. Wreszcie obowiązująca od 1997 r. definicja osoby niepełnosprawnej i niepełnosprawności również hołduje zdaniem autora ujęciu medycznemu.

A. Definiowanie pojęcia niepełnosprawności i osoby z niepełnosprawnością w prawie międzynarodowym.

Wiodącą regulacją dot. praw i statusu osób z niepełnosprawnością w prawie międzynarodowym jest Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych

¹³ T. Bulenda, J. Zabłocki, *Ludzie niepełnosprawni a prawo*, Warszawa 1994, s. 11.

¹⁴ Zob. m.in. art. 2a ust. 1 pkt 3 ustawy z 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz. U. z 1998 r., Nr 64, poz. 414 ze zm.), definicję osoby niepełnosprawnej w ustawie z dnia 9 maja 1991 r. o zatrudnieniu i rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych, (Dz. U. z 1991 r. Nr 46, poz. 201 z późn. zm.), a także w uchwale Sejmu RP Karta Praw Osób Niepełnosprawnych z 1 sierpnia 1997 r. (M. P. Nr 50, poz. 475).

z 13.12.2006 r., przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, na mocy Rezolucji 61/106. Obowiązuje ona w Polsce od 2012 r.¹⁵ Stanowi ona uzupełnienie i dopełnienie wcześniejszych aktów prawnych opracowanych przez Narody Zjednoczone. Należy wymienić ważniejsze z nich: Deklaracja Praw Osób z Upośledzeniem Umysłowym 1971 r., Deklaracja Praw Osób Niepełnosprawnych 1975 r., Deklaracja Praw Osób Głuchych i Niewidomych 1979 r., Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 37/52 z 3 grudnia 1982 r. – Światowy Program Działania na rzecz Osób Niepełnosprawnych; Zasady ochrony osób cierpiących na choroby psychiczne oraz poprawy opieki zdrowotnej w tym zakresie z 1991 r.¹⁶

Charakteryzując Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych, należy ją uznać za pierwszy międzynarodowy akt prawny, który kwestię poszanowania praw tych osób traktuje w sposób kompleksowy. Dokument nie generuje jednak nowych praw, ale formułuje standardy, które państwa-strony tej umowy są obowiązane wprowadzać w życie w celu umożliwienia osobom niepełnosprawnym pełnej realizacji ich praw¹⁷.

Konwencja zawiera w art. 1 nowoczesną i wyczerpującą zdaniem autora definicję osób niepełnosprawnych, jako tych, które mają długotrwale naruszoną sprawność fizyczną, umysłową, intelektualną lub w zakresie zmysłów, co może, w oddziaływaniu z różnymi barierami, utrudniać im pełny i skuteczny udział w życiu społecznym, na zasadzie równości z innymi osobami. Jest to więc definicja uwydatniająca na pierwszym planie interakcję między dysfunkcją osoby z niepełnosprawnością a barierami społecznymi i infrastrukturalnymi. Definicja ta nie eksponuje samej dysfunkcji, lecz podkreśla jej istotę jako przeszkodę w samodzielnym życiu, wynikającą ze wskazanych barier.

Konwencja ustanawia katalog zasad naczelných, którymi w myśl art. 3 są:

- a) poszanowanie przyrodzonej godności, autonomii osoby, w tym swobody dokonywania wyborów, a także poszanowanie niezależności osoby,
- b) niedyskryminacja,
- c) pełny i skuteczny udział i włączenie w społeczeństwo,
- d) poszanowanie odmienności i akceptacja osób niepełnosprawnych, będących częścią ludzkiej różnorodności i całej ludzkości,
- e) równość szans,
- f) dostępność.

¹⁵ Ustawa z dnia 15 czerwca 2012 r. o ratyfikacji Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzonej w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 882).

¹⁶ Zob. szerzej: D. Semków-Chajko, *System ochrony praw osób niepełnosprawnych w regulacjach prawnych ONZ*, [w:] M. Bosak, G. Rączka, E. Ura (red.), *Prawo a niepełnosprawność. Wybrane aspekty*, Legalis 2015.

¹⁷ *Ibidem*.

B. Definiowanie pojęcia niepełnosprawności i osoby z niepełnosprawnością w prawie polskim.

Wiodącą regulacją prawną, zawierającą w sobie definicję osoby z niepełnosprawnościami (w ustawie jest nadal używane określenie osoby niepełnosprawnej), jest ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych¹⁸. W myśl jej art. 1 za osobę niepełnosprawną uznaje się osobę, która posiada orzeczenie: o zakwalifikowaniu przez organy orzekające (orzeczenie zespołu do spraw orzekania o niepełnosprawności) do jednego z trzech stopni niepełnosprawności, lub o całkowitej lub częściowej niezdolności do pracy (orzeczenie lekarza orzecznika ZUS) na podstawie odrębnych przepisów, lub o niepełnosprawności, wydane (przez zespół do spraw orzekania o niepełnosprawności) przed ukończeniem 16. roku życia. Jednocześnie w ustawie tej zdefiniowano pojęcie niepełnosprawności, która oznacza trwałą lub okresową niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu, w szczególności powodującą niezdolność do pracy. Omawiana ustawa nie wskazuje sfer życia, na które ma mieć wpływ niepełnosprawność – posługuje się jedynie ogólnym pojęciem „wypełniania ról społecznych”. Zdaniem autora definicja ta koncentruje się na samej dysfunkcji, która uniemożliwia wypełnianie ról społecznych, co oznacza, że na centralnym miejscu postawiona jest sama niepełnosprawność. Oznacza to, zdaniem autora, dominację modelu medycznego podejścia do niepełnosprawności w polskim prawodawstwie. Należy też jednak zauważyć, iż pod wpływem Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych w nowszych regulacjach prawnych – ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami¹⁹, ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych²⁰ – widoczna jest interakcja niepełnosprawności (specjalnej potrzeby) z otoczeniem: architektonicznym, cyfrowym czy informacyjnym. Należy jeszcze podkreślić, że polska ustawa zasadnicza, tj. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.²¹, która w art. 69 zapewnia osobom niepełnosprawnym wsparcie państwa w zakresie zabezpieczania egzystencji, przysposobienia do pracy i komunikacji społecznej, nie definiuje samego pojęcia niepełnosprawności czy osoby niepełnosprawnej²².

¹⁸ T.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 100.

¹⁹ T.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 224.

²⁰ T.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1440.

²¹ Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483.

²² B. Banaszak (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 355.

3. Pojęcie ekonomii społecznej, podmiotu ekonomii społecznej i przedsiębiorstwa społecznego

3.1. Ujęcie doktrynalne

W doktrynie nie wypracowano jednolitej definicji ekonomii społecznej, która obejmuje wiele rodzajów aktywności i wiele podmiotów. Jak wskazuje się w literaturze, „Sięgając do genezy, można wskazać miejsce jej powstania. Pojawiła się ona i rozpowszechniła w XIX w., głównie we Francji, i była odnoszona do tych podmiotów prowadzących działalność gospodarczą, które za swój główny cel stawiały nie tylko maksymalizację zysku, lecz także realizację określonych celów społecznych”²³. Była ona do niedawna określana albo poprzez specyficzne cechy ją charakteryzujące, albo poprzez definicje pozaprawne. Przegląd definicji należy rozpocząć od definicji prof. J. Blicharza, która stwierdza, iż ekonomia społeczna, podmioty ją tworzące, pokrywają się z podmiotami tworzącymi tzw. trzeci sektor: „Istotnym elementem, który różni te dwa pojęcia, jest akcent, jaki kładzie się na ekonomiczny charakter i ekonomiczne znaczenie działań społecznych. We wszystkich państwach europejskich cechą charakterystyczną podmiotów ekonomii społecznej, do których zalicza się m.in.: rozmaite fundacje, stowarzyszenia, spółdzielnie, towarzystwa pomocy wzajemnej jest działalność w zakresie produkcji dóbr i usług, które zapewniają członkom tych podmiotów realizację określonych potrzeb społecznych”²⁴. Warto też zwrócić uwagę na pogląd K. Głębickiej, która wyraźnie oddziela ekonomię społeczną zarówno od gospodarki prywatnej, jak i publicznej. Od gospodarki prywatnej odróżnia ekonomię społeczną przede wszystkim nastawienie jej podmiotów nie na zysk, lecz na realizację celów społecznych, wśród których jest przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu. Od gospodarki publicznej ekonomię społeczną odróżnia obywatelska kontrola nad jej podmiotami, nie zaś kontrola administracji publicznej²⁵. Kontrastując, można przedstawić pogląd W. Kwaśnickiego, który podkreśla, że ekonomia społeczna jest komplementarna w relacji do rynku i państwa. Oznacza to, że nie należy jej traktować jako alternatywy gospodarki prywatnej czy publicznej, tylko ich uzupełnienie, a to pozwoli jej zachować społeczny charakter²⁶.

²³ Zob. szerzej o źródłach również z angielskiego ruchu spółdzielczego: E. Brzózka, I. Kukulak-Dolata, M. Myk (red.), *Ekonomia społeczna. Teoria i praktyka przedsiębiorczości społecznej*, Warszawa 2017, s. 11.

²⁴ J. Blicharz, *Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. Ustawa o spółdzielniach socjalnych. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 22.

²⁵ K. Głębicka, *Rola ekonomii społecznej*, [w:] K. Głębicka (red.), *Ekonomia społeczna – wyzwanie dla instytucji pomocy społecznej*, Warszawa 2010.

²⁶ W. Kwaśnicki, *Gospodarka społeczna z perspektywy ekonomii liberalnej*, „Trzeci Sektor” 2005, nr 2, s. 11.

W literaturze dominują dwa sposoby ujmowania ekonomii społecznej:

1. Instytucjonalno-prawny, kładący akcent na formy organizacyjno-prawne jako element konstytutywny tego pojęcia. Tymi formami specyficznymi dla ekonomii społecznej są spółdzielnie, np. rolnicze, mieszkaniowe czy handlu detalicznego, towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych i stowarzyszenia/fundacje²⁷.
2. Normatywno-funkcjonalny – akcentujący nie instytucje, lecz zasady, którymi kierują się podmioty działające w ekonomii społecznej. Są nimi m.in.:
 - a) nadrzędność świadczenia usług nad zyskiem,
 - b) autonomiczne zarządzanie,
 - c) demokratyczny proces decyzyjny,
 - d) prymat ludzi i pracy względem kapitału²⁸.

W literaturze dodaje się też cechę zakorzenienia w danej społeczności lokalnej²⁹.

Warto jeszcze przytoczyć łączącą oba ujęcia definicję Komisji Europejskiej, która wyróżnia w sektorze ekonomii społecznej pięć typów organizacji, tj. spółdzielnie, towarzystwa oparte na zasadzie wzajemności, stowarzyszenia, fundacje i przedsiębiorstwa społeczne. Cechuje je cel, którym nie jest generowanie zysku, a służenie ludziom – zarówno tym, którzy je zakładali, jak i innym³⁰.

Odnosząc się do pojęcia podmiotu ekonomii społecznej, to nierozzerwalnie wiąże się ono z pojęciami starej i nowej ekonomii społecznej. Podmioty starej ekonomii społecznej, do których przedstawiciele doktryny zaliczają przedsiębiorstwa spółdzielcze, towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych i stowarzyszenia funkcjonujące w różnych formach prawnych, nie dla osiągnięcia zysku, realizują swoje działania jedynie na rzecz swoich członków³¹. Natomiast podmioty tzw. nowej ekonomii społecznej nie koncentrują swoich działań jedynie na swoich członkach, lecz adresują je do społeczności lokalnych³².

Spośród nowszych klasyfikacji podmiotów ekonomii społecznej należy wyróżnić podział M. Małeckiej-Łyszczyk na:

1. Przedsiębiorstwa społeczne, tj. głównie spółdzielnie socjalne.
2. Pozostałe podmioty ekonomii społecznej, wśród których wyróżnia się podmioty mogące stać się przedsiębiorstwami społecznymi, np. spółdzielnie działające

²⁷ Szerzej: T. Kaźmierczak, *Zrozumieć ekonomię społeczną*, [w:] T. Kaźmierczak, M. Rymsza (red.), *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, Warszawa 2007, s. 103.

²⁸ J. Defourny, P. Develtere, *Ekonomia społeczna. Światowy trzeci sektor*, [w:] *Trzeci sektor dla zaawansowanych. Współczesne teorie trzeciego sektora – wybór tekstów*, Warszawa 2006.

²⁹ J. Hausner, *Ekonomia społeczna jako sektor gospodarki*, „Ekonomia Społeczna” 2007, nr 1, s. 12.

³⁰ Zob. szerzej: E. Brzózka, I. Kukulak-Dolata, M. Myk (red.), *op. cit.*, s. 14.

³¹ *Ibidem*, s. 21.

³² *Ibidem*, s. 21.

w oparciu o prawo spółdzielcze, spółki non profit, a także podmioty, które nie mają możliwości przejścia do kategorii przedsiębiorstw społecznych, np. zakłady aktywizacji zawodowej czy warsztaty terapii zajęciowej.

3. Podmioty formujące otoczenie ekonomii społecznej, nieprzynależące do podmiotów ekonomii społecznej co do zasady, lecz niektóre z nich, np. centrum integracji społecznej, tworzone przez jednostkę samorządu terytorialnego i przekazane organizacji pozarządowej, mogą stać się podmiotami ekonomii społecznej.

Podmiotami, które nie staną się nigdy podmiotami ekonomii społecznej, będą zaś dla przykładu same jednostki samorządu terytorialnego czy kościelne osoby prawne³³.

Odnosząc się do pojęcia przedsiębiorstwa społecznego, należy stwierdzić, że jest ono zdecydowanie węższe niż pojęcie podmiotu ekonomii społecznej. Przedsiębiorstwem społecznym będzie tylko taki podmiot, który, po pierwsze, ponosi ryzyko ekonomiczne, a po drugie, realizuje istotne z punktu widzenia dobra wspólnego funkcje społeczne³⁴. Należy również stwierdzić, iż istotą funkcjonowania przedsiębiorstwa społecznego jest utrzymanie właściwego balansu pomiędzy efektywnością ekonomiczną a funkcjami społecznymi³⁵. Przedsiębiorstwo społeczne, będąc zorientowane na prowadzenie konkretnej działalności gospodarczej i obecność na otwartym rynku, musi mieć na uwadze drugi równorzędny cel społeczny, polegający na stwarzaniu możliwości reintegracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Musi ono charakteryzować się orientacją rynkową, innowacyjnością, proaktywnością, podejmowaniem ryzyka, działaniem oddolnym, autonomicznym³⁶. Pojęcie przedsiębiorstwa społecznego do niedawna było wprost zdefiniowane jedynie w prawie unijnym. Zgodnie z treścią rozporządzenia nr 1296/2013 dla uznania za przedsiębiorstwo społeczne nie ma znaczenia forma prawna, ale opisowe wskazanie cech charakterystycznych, których spełnienie oznacza, że mamy do czynienia z takim przedsiębiorstwem³⁷.

³³ Szerzej: M. Małecka-Łyszczyk, *Zakres podmiotowy i klasyfikacja pojęcia „Podmiot ekonomii społecznej”*, [w:] J. Blicharz, L. Zacharko (red.), *Trzeci sektor i ekonomia społeczna. Uwarunkowania prawne. Kierunki działań*, Wrocław 2017, s. 208.

³⁴ *Ibidem*, s. 210.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ M. Małecka-Łyszczyk, R. Mędrzycki (red.), *Ustawa o ekonomii społecznej. Komentarz*, Warszawa 2023, s. 202. Zob. również H. Stevenson, J. Wei-Skillern, *Social and Commercial Entrepreneurship: Same, Different, or Both?*, „Entrepreneurship Theory and Practice” 2006, vol. 30, s. 1–22.

³⁷ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1296/2013 w sprawie programu Unii Europejskiej na rzecz zatrudnienia i innowacji społecznych („EaSi”) i zmieniające decyzję nr 283/2010/UE ustanawiającą Europejski instrument mikrofinansowy na rzecz zatrudnienia i włączenia społeczne-go Progress z 11 grudnia 2013 r. (Dz. Urz. UE L 347 z 20.12.2013 r., s. 238).

Komisja Europejska uściśliła w swoim komunikacie kryteria wyróżniające przedsiębiorstwa społeczne:

- a) uwarunkowany wspólnym interesem cel społeczny lub socjalny stanowiący rację bytu działalności komercyjnej, charakteryzującej się często wysokim poziomem innowacyjności społecznej,
- b) reinwestowanie zysków w powyższe cele,
- c) sposób organizacji lub system własności odzwierciedlający misję, opierający się na demokratycznych lub partycypacyjnych zasadach, mający na celu sprawiedliwość społeczną³⁸.

3.2. Ujęcie prawne

Od 31 października 2022 r. w polskim porządku prawnym na mocy ustawy z dnia 5 sierpnia 2022 r. o ekonomii społecznej funkcjonuje wyodrębniony prawnie sektor ekonomii społecznej. Wskazując jedynie zakres jej regulacji, wyrażony w art. 1, normuje ona:

- a) organizację i zasady działania przedsiębiorstwa społecznego,
- b) zasady uzyskiwania i utraty statusu przedsiębiorstwa społecznego oraz nadzór nad przedsiębiorstwem społecznym,
- c) instrumenty wsparcia przedsiębiorstwa społecznego,
- d) zasady i formy wspierania rozwoju ekonomii społecznej przez organy administracji publicznej,
- e) ochronę danych osobowych w związku z realizacją celów wynikających z ustawy.

Ustawa ustanawia definicje legalne charakteryzowanych w poprzednim punkcie pojęć. Tak więc w myśl art. 2 pkt 1 tej ustawy pojęcie ekonomii społecznej należy rozumieć jako działalność podmiotów ekonomii społecznej na rzecz społeczności lokalnej w zakresie reintegracji społecznej i zawodowej, tworzenia miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz świadczenia usług społecznych, realizowaną w formie działalności gospodarczej, działalności pożytku publicznego i innej działalności o charakterze odpłatnym. Owo pojęcie zostało więc zdefiniowane bardzo szeroko, z uwzględnieniem nawet działalności w sferze pożytku publicznego, która musi być działalnością odpłatną. W ustawie wskazano, że ekonomia społeczna to działalność na rzecz społeczności lokalnej, polegająca na aktywności w trzech zasadniczych, wskazanych powyżej płaszczyznach. Ustawodawca podkreśla ten wymóg działalności na

³⁸ Komunikat Komisji: *Inicjatywa na rzecz przedsiębiorczości społecznej. Budowanie ekosystemu sprzyjającego przedsiębiorstwom społecznym w centrum społecznej gospodarki i społecznych innowacji*, Bruksela, 25.10.2011 r., COM (2011) 682, wersja ostateczna.

rzecz społeczności lokalnej. Jednak jak zaznacza się w doktrynie, tego zastrzeżenia nie należy rozumieć w kategoriach określających skalę ekonomicznej lub społecznej działalności podmiotów ekonomii społecznej. Powiązanie pojęcia ekonomii społecznej ze społecznością lokalną wynika zarówno z zakorzenienia ekonomii społecznej w konkretnym kontekście społeczno-ekonomicznym, z bazowania na oddolnej aktywności członków tych społeczności mającej na celu rozwiązywanie jej problemów, a także z korzyści (np. większej spójności społecznej, lepszego dostępu do usług społecznych), które powinny być udziałem tej społeczności³⁹. Pojęcia „działalność gospodarcza” i „działalność w sferze pożytku publicznego” są bardzo dobrze znane i oparte na konkretnych aktach prawnych⁴⁰, lecz ustawodawca zastosował pojęcie „innej działalności odpłatnej”, którą definiuje poprzez wskazanie podstaw prawnych jej prowadzenia.

Tak więc ową inną działalnością odpłatną będą:

- a) działalność polegająca na prowadzeniu szkoły lub placówki, zespołu szkół oraz innej formy wychowania przedszkolnego,
- b) działalność kulturalna polegająca na tworzeniu, upowszechnianiu i ochronie kultury,
- c) działalność kół gospodyń wiejskich – jeżeli nie stanowią działalności gospodarczej.

Odnosząc się do pojęcia podmiotu ekonomii społecznej, które było omawiane na gruncie doktrynalnym, opiera się ono na wyliczeniu rodzajów podmiotów ekonomii społecznej, które zostały wprost wymienione przez ustawodawcę. Jak wskazuje się w literaturze, sformułowany w ustawie katalog podmiotów ekonomii społecznej nie jest jednorodny. Obejmuje on podmioty różniące się między sobą w zakresie osobowości prawnej, prowadzenia działalności gospodarczej czy członkostwa⁴¹.

Do katalogu podmiotów ekonomii społecznej ustawodawca zalicza:

- a) spółdzielnię socjalną,
- b) warsztat terapii zajęciowej i zakład aktywności zawodowej,
- c) centrum integracji społecznej i klub integracji społecznej,
- d) spółdzielnię pracy, w tym spółdzielnię inwalidów i spółdzielnię niewidomych, oraz spółdzielnię produkcji rolnej,
- e) organizację pozarządową, o której mowa w art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie, tj. głównie stowarzyszenia i fundacje,

³⁹ A. Stachowicz, J. Szewczyk, P. Wiśniewski, *Ustawa o ekonomii społecznej. Komentarz*, Warszawa 2023, s. 8.

⁴⁰ Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. – Prawo przedsiębiorców (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 221) i ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2023 r. poz. 571).

⁴¹ A. Stachowicz, J. Szewczyk, P. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 13.

- f) podmiot, o którym mowa w art. 3 ust. 3 pkt 1, 2 lub 4 wskazanej w poprzednim punkcie ustawy, tj. kościelne osoby prawne czy stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego, spółki akcyjne i z ograniczoną odpowiedzialnością oraz kluby sportowe nie działające dla zysku.

Odnosząc się wreszcie do legalnej definicji przedsiębiorstwa społecznego, ustawodawca również posługuje się metodą enumeracji. Zgodnie z art. 3. ust. 1 ustawy o ekonomii społecznej status przedsiębiorstwa społecznego mogą nabyć:

- a) spółdzielnie socjalne,
- b) spółdzielnie pracy, w tym spółdzielnie inwalidów i spółdzielnie niewidomych oraz spółdzielnie produkcji rolnej,
- c) organizacje pozarządowe, tj. jak wyżej wskazano, głównie stowarzyszenia i fundacje,
- d) wskazane wyżej kościelne osoby prawne, stowarzyszenia j.s.t., spółki akcyjne i z.o.o. oraz kluby sportowe nie działające dla zysku.

Z uwagi na brak osobowości prawnej podmiotów ekonomii społecznej takich jak WTZ (Warsztaty Terapii Zajęciowej), ZAZ (Zakłady Aktywizacji Zawodowej), CIS (Centra Integracji Społecznej) i KIS (Kluby Integracji Społecznej) status przedsiębiorstwa społecznego może uzyskać jednostka prowadząca te podmioty.

Równie ważne jest, aby powyższe podmioty ekonomii społecznej prowadziły bądź działalność gospodarczą, bądź odpłatną działalność pożytku publicznego, a także inną, wskazaną powyżej działalność odpłatną. Są to, jak wskazuje się w literaturze, niezbędne cechy konstytutywne dla nabycia i utrzymania statusu przedsiębiorstwa społecznego⁴².

4. Przykłady osób z niepełnosprawnością aktywnych w sferze ekonomii społecznej

Powyższe rozważania dotyczące pojęć niepełnosprawności i ekonomii społecznej miały na celu zarysowanie możliwości działalności osób z niepełnosprawnościami w tej dziedzinie. Są one narażone przecież na zjawisko wykluczenia społecznego, mogą mieć jednak dzięki swoim kompetencjom istotny wkład w rozwój tego sektora, poprzez znajomość mocnych i słabych stron swojego środowiska. Należy jeszcze podkreślić, iż zawsze będą one wymagały pewnej pomocy i większej ilości czasu na realizację swoich działań. Autor pragnie przedstawić konkretne przykłady osób

⁴² A. Stachowicz, J. Szewczyk, P. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 23–24.

z niepełnosprawnościami, które założyły i z sukcesami, ale i trudnościami prowadzą podmioty ekonomii społecznej.

Autor pragnie zacząć od właściciela niewielkiej spółki z o.o. o charakterze non profit, która właśnie uzyskała status przedsiębiorstwa społecznego, Stanisława Kosińskiego. Ten niedowidzący przedsiębiorca, absolwent wrocławskiego ośrodka dla niewidomych i słabowidzących, prowadzi przedsiębiorstwo „Nie widzę przeszkód”. Jak można przeczytać na jego stronie: „Zatrudniamy osoby z niepełnosprawnością wzroku, a zysk z działalności przeznaczamy na wsparcie osób niewidzących”.

Spółka zatrudnia trójkę pracowników z niepełnosprawnością wzroku, a swoją działalność gospodarczą rozwija w kilku branżach, tj. prowadzenie dwóch hosteli w Lesznie, prowadzenie szkoleń BHP zarówno dla pracowników, jak i pracodawców, ozonowanie pomieszczeń, a także wynajem przyczep reklamowych⁴³.

Ponieważ sam Stanisław jest osobą bardzo słabowidzącą, w codziennym prowadzeniu swojego przedsiębiorstwa napotyka na różnego rodzaju trudności techniczne, urzędowe, cyfrowe. Na podstawie wywiadu telefonicznego przeprowadzonego przez autora można wyróżnić następujące przeszkody w bieżącym prowadzeniu przedsiębiorstwa:

1. Dłuższe załatwianie spraw urzędowych wynikające z odległości, które osoba ze słabszym wzrokiem pokonuje wolniej w danym mieście. Stanisław Kosiński mieszka w mieście średniej wielkości, lecz nawet tam można sobie wyobrazić wydłużenie czasu przemieszczania się pomiędzy urzędami. W dużych miastach jest to jeszcze bardziej problematyczne. Ponadto dostępność samych urzędów pozostawia wiele do życzenia. Brak oznaczeń pomieszczeń, teksty małym drukiem bardzo spowalniają, a czasem wręcz uniemożliwiają samodzielne poruszanie się i załatwianie spraw. Warto w tym miejscu odnotować, iż dzięki ustawodawstwu z zakresu dostępności uchwalanego w 2019 r. stan ten powinien się zmieniać.
2. Dostępność cyfrowa stron podmiotów publicznych, urzędów, oferujących załatwianie spraw administracyjnych online pozostawia wiele do życzenia. Często drobny błąd na stronie powoduje, że bez osoby widzącej załatwienie danej sprawy online będzie niemożliwe bądź będzie wymagać dużo większego nakładu czasu i energii.
3. Wolniejsza obsługa klientów, większa koncentracja na danym zadaniu powoduje wolniejsze wykonywanie zadań w danym dniu.

⁴³ Szerzej o samej działalności spółki: <https://psniewidzeprzeszkod.pl/> [dostęp: 20.12.2023].

4. Niespodziewane zmiany oprogramowania czy elektronicznych narzędzi pracy mogą także spowolnić działanie, wymuszając poświęcenie energii na naukę nowych narzędzi, technologii.
5. Potencjalne możliwości oszustw czy nieuczciwych zachowań klientów lub podwykonawców wynikające ze słabego wzroku przedsiębiorcy.
6. Większa podatność na zmęczenie zarówno osłabionego narządu wzroku, jak i innych części ciała wynikająca z większego wysiłku w codziennej działalności.

Jednak mając na uwadze powyższe problemy, przedsiębiorca Stanisław Kosiński stwierdza, że te trudności nie zniechęcają go, a prowadzenie własnego przedsiębiorstwa społecznego daje poczucie niezależności i sprawczości oraz możliwość samodzielnego sterowania swoim życiem.

Na koniec warto dodać jeszcze, iż zatrudniając osoby z niepełnosprawnością wzroku, Stanisław prowadzi ich reintegrację zawodową i społeczną na razie raczej poprzez samo ich zatrudnianie, lecz uzyskanie statusu przedsiębiorstwa społecznego będzie wymagało tworzenia indywidualnych planów reintegracji. Warto też dodać, że spółka „Nie widzę przeszkód” została odznaczona znakiem certyfikującym zakup prospołeczny. Co więcej sama spółka dokonuje zakupów prospołecznych u innych przedsiębiorców społecznych.

Kolejne aktywne, charyzmatyczne osoby z niepełnosprawnością, tworzące podmioty ekonomii społecznej, tj. Krzysztof Peda i Ariel Fecyk, prowadzą działalność w sferze ekonomii społecznej, w zakresie aktywizacji osób z niepełnosprawnością szczególnie na uczelniach wyższych w zdecydowanie większym wymiarze. Obaj są osobami z niepełnosprawnością i prowadzą duże Stowarzyszenie „Twoje Nowe Możliwości”, które można zaliczyć do podmiotów ekonomii społecznej, gdyż niektóre działania, szczególnie organizowanie obozów dla studentów z niepełnosprawnościami, mają charakter częściowo odpłatny. Krzysztof Peda jest również prezesem, a Ariel Fecyk przewodniczącym rady nadzorczej spółki Inclutech sp. z o.o.⁴⁴ Ma ona także status przedsiębiorstwa społecznego, stanowiąc zaplecze dla działalności Stowarzyszenia „Twoje Nowe Możliwości”, które autor od lat zna, gdyż korzystał z wielu usług i programów. Stowarzyszenie, które funkcjonuje od 2008 r., zostało założone głównie w celu poprawy warunków studiowania osób z różnymi niepełnosprawnościami na uczelniach wyższych. Założyciele, jako osoby z niepeł-

⁴⁴ Szerzej o spółce: https://krs-pobierz.pl/inclutech-spolka-z-ograniczona-odpowiedzialnoscia-i327913?fbclid=IwAR2vnxWPP91PomkL4uCSJRz7FKop1QxizlRvNMxoPVfNMQt6r1oprextP-sI_aem_AaE8Ikq9rgQtjnQ222sACxuiAAAJSzQbDUvBTJLleg4lkcLLQuV3JlvTDKSiTtLRmYwOR_7OKmyOBcLqCDm-D. [dostęp: 20.12.2023].

nosprawnościami i będąc w owym czasie studentami Politechniki Wrocławskiej, znali trudności i przeszkody w niezależnym i samodzielnym zdobywaniu wykształcenia na poziomie wyższym. Co warto uwagi, obaj założyciele reprezentują różnego rodzaju niepełnosprawności, gdyż Krzysztof Peda jest osobą bardzo słabo widzącą, natomiast Ariel Fecyk porusza się na wózku inwalidzkim. Dawało to dużo szerszą, opartą na własnych doświadczeniach, perspektywę potrzeb i niedostatków przestrzeni uczelni i podchodzenia kadry naukowej do osób z niepełnosprawnościami. W ciągu 15 lat istnienia została zbudowana duża organizacja mogąca się pochwalić następującymi osiągnięciami:

- a) ponad 8150 przeszkolonych pracowników uczelni i biznesu,
- b) ponad 230 budynków poddanych audytowi,
- c) ponad 750 uczestników obozu Dżamp od 2008 r.,
- d) ponad 150 podręczników i innych materiałów poddanych adaptacji do formy dostępnej⁴⁵.

Z czasem pomoc w samym studiowaniu była poszerzana o doradztwo zawodowe, treningi umiejętności miękkich, a także asystenturę w procesie studiowania poprzez pracę wykwalifikowanych asystentów⁴⁶.

Ze względu na swoje niepełnosprawności obydwaj założyciele napotyka ją oczywiście liczne trudności. Na przykład z racji poruszania się na wózku Ariel Fecyk ma problemy w korzystaniu z komunikacji publicznej, natomiast Krzysztof Peda z powodu słabego widzenia ma podobne problemy z dostępnością jak przedsiębiorca Stanisław Kosiński. Należy jednak podkreślić ogromną innowacyjność w radzeniu sobie z przeszkodami obu założycieli. Fakt, że Krzysztof Peda jest z wykształcenia informatykiem, ma ogromny wpływ na rozwój kompetencji cyfrowych organizacji, co znacznie ułatwia jej funkcjonowanie, a zaawansowane technologicznie sprzęty niwelują niepełnosprawności założycieli. Problemy w przełamywaniu barier i uprzedzeń odnośnie do samego studiowania osób z niepełnosprawnościami na przestrzeni ostatnich 15 lat są stopniowo przełamywane dzięki dużej energii i lobbngowi oraz konsekwencji w działaniu obydwu założycieli zarówno Stowarzyszenia „Twoje Nowe Możliwości”, jak i spółki Inclutech.

W porównaniu do spółki „Nie widzę przeszkód” „Twoje Nowe Możliwości” i Inclutech tworzą duży potencjał gospodarczo-społeczny. „Twoje Nowe Możliwości” zatrudnia około 10 koordynatorów obszarów działalności, około 50 stałych pra-

⁴⁵ Szerzej: <https://tnm.org.pl/o-nas> [dostęp: 21.12.2023].

⁴⁶ Szerzej o możliwościach wsparcia w wyżej wymienionych dziedzinach: <https://tnm.org.pl/osoby-z-niepełnosprawnościami-i-szczególnymi-potrzebami> [dostęp: 21.12.2023].

cowników, współpracuje z 35 ekspertami szkoleniowcami, 60 asystentami i około 10 ekspertami z różnych dziedzin⁴⁷.

Kolejnym przykładem aktywności osób z niepełnosprawnościami w sektorze ekonomii społecznej, a szerzej w sferze organizacji pozarządowych, jest bardzo młode stowarzyszenie, założone przez kilku młodych absolwentów wrocławskiego ośrodka dla niewidomych. Jest to Stowarzyszenie „Wspólnie idziemy po sukces”, założone przez niedowidzących sportowców pod przewodnictwem Marcina Lubczyka, Patryka Wasilewskiego, Przemysława Młyńskiego i Rafała Kondraciuka. Z powodu swojej niepełnosprawności uprawiają oni wiele sportów i chcą je popularyzować w środowisku osób z niepełnosprawnością wzrokową. Na stronie stowarzyszenia można znaleźć jego cel, którym jest popularyzacja sportu osób niepełnosprawnych. Jak piszą założyciele, „Pragniemy, aby nasze działania zainspirowały więcej osób do uprawiania sportu i aktywnego spędzania czasu wolnego. Coraz więcej dyscyplin sportowych jest dostępnych dla osób niewidomych i niedowidzących, różne formy aktywności fizycznej pozwalają w aktywny i ciekawy sposób spędzać czas wolny, bez względu na dysfunkcję wzroku”⁴⁸.

W krótkiej działalności stowarzyszenia warto wymienić kilka wydarzeń, które były współorganizowane przez to młode stowarzyszenie bądź było ono ich partnerem:

1. Turniej Integracyjny – Goalball Respect – integrujący zawodników z dysfunkcją wzroku ze sportowcami pełnosprawnymi na niwie typowego sportu osób z dysfunkcją wzroku, tj. Goalball.
2. EURO Goalball Grand Prix Poland 2022 również w dyscyplinie goalball⁴⁹.

W wywiadzie z jednym z założycieli autor odnotował, że w odróżnieniu od przedsiębiorcy Stanisława Kosińskiego założyciele nie zauważają jakiś większych problemów utrudniających funkcjonowanie, wynikających z niedostatku technicznych czy z dostępności, lecz bardziej wskazują na małe możliwości uzyskiwania środków na realizację projektów, co wynika z niewielkiego stażu organizacji.

W przeciwieństwie do poprzednich osób z dysfunkcją wzroku, które dopiero niedawno stworzyły organizację pozarządową, autor pragnie teraz krótko przedstawić niewidomego można rzec pioniera i w edukacji, i w działalności społecznej. Mowa tu o Marku Kalbarczyk, założycielu dużej organizacji pozarządowej, Fundacji Szansa – Jesteśmy Razem (do niedawna Fundacja Szansa dla Niewidomych i firmy teleinformatycznej – Altix). Jako informatyk (wykształcenie uzyskał w la-

⁴⁷ Szerzej: <https://tnm.org.pl/zespol> [dostęp: 21.12.2023].

⁴⁸ Strona stowarzyszenia, https://wips.pl/?page_id=67 [dostęp: 21.12.2023].

⁴⁹ Szerzej o działalności stowarzyszenia, https://www.facebook.com/StowarzyszenieWIPS/?locale=mt_MT [dostęp: 21.12.2023].

tach 80. XX w., co było bardzo utrudnione ze względu na brak pomocy dydaktycznych, którymi wówczas były co do zasady brailowskie podręczniki czy grafiki) stał się pionierem w tworzeniu i propagowaniu informatycznych pomocy programów udźwiękowiających, skryptów ułatwiających, a w zasadzie umożliwiających korzystanie ze sprzętu komputerowego przez osoby niewidome/słabowidzące.

Przełomowym dokonaniem ułatwiającym korzystanie przez niewidomych ze sprzętu komputerowego jest stworzony przez Marka Kalbarczyka i elektronika Jana Grębeckiego pierwszy na świecie, dostępny na rynku syntezytor polskiej mowy⁵⁰. Ponadto stworzył on kilka prekursorskich udźwiękowionych systemów informatycznych i programów. Powstał m.in. udźwiękowiony program szachowy, brydż, generator baz danych GBASE, elektroniczny formularz kalkulacyjny itd.⁵¹

Wspomniane już powyżej podmioty, tj. firmę Altix i Fundację Szansa – Jesteśmy Razem, Marek Kalbarczyk współzakładał na przełomie lat 80. i 90. Choć formalnie ani Altix nie jest przedsiębiorstwem społecznym w myśl ustawy o ekonomii społecznej, ani Fundacja Szansa – Jesteśmy Razem nie posiada tego statusu, to z całą mocą należy stwierdzić, iż działalność obu podmiotów wpisuje się w spektrum podmiotów ekonomii społecznej. Jak wskazuje sam Kalbarczyk, „również w firmach nie może jedynie chodzić o zysk, lecz przede wszystkim o możliwość realizowania misji. W przypadku Altix rehabilitowanie innych niewidomych ma służyć walce z dyskryminacją i wykluczeniem społecznym. Jego pokolenie musiało przecież pokonać wiele utrudnień, których trudno życzyć następcom. Teraz, gdy są dostępne nowoczesne metody adaptacyjne, kolejnym niewidomym jest po prostu łatwiej. W obliczu antydyskryminacyjnego, rehabilitacyjnego i integracyjnego celu, finanse schodzą na drugi plan”⁵². Sama firma teleinformatyczna Altix zajmuje się:

- a) dystrybucją sprzętu elektronicznego dla osób z dysfunkcją wzroku,
- b) tworzeniem oprogramowania ułatwiającego funkcjonowanie w informatyce osób z dysfunkcją wzroku,
- c) działalnością charytatywną za pomocą wspomnianej już Fundacji Szansa – Jesteśmy Razem,
- d) szeroką działalnością szkoleniową w zakresie dostępności cyfrowej stron internetowych dla instytucji, tworzenia dostępnych stron internetowych dla programistów, przeprowadzania audytów dostępności stron internetowych,

⁵⁰ Szerzej na stronie firmy Altix: <http://www.altix.pl/pl/o-firmie/tworca-firmy-marek-kalbarczyk/> [dostęp: 21.12.2023].

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

- e) działalnością szkoleniową w zakresie obsługi telefonu, komputera, również online,
- f) szkoleniami w zakresie obsługi osób z niepełnosprawnością, np. w środkach komunikacji zbiorowej, na uczelniach, w hotelach czy placówkach medycznych i instytucjach publicznych.

Natomiast Fundacja Szansa – Jesteśmy Razem prowadzi szeroko zakrojone poradnictwo na rzecz osób z dysfunkcją wzroku ich rodzin i środowiska, a także dla instytucji publicznych. Ma ona na celu poprawę jakości życia w każdym aspekcie: zawodowym, technologicznym, edukacyjnym. Ponadto fundacja prowadzi akcje społeczne propagujące problematykę życia osób niewidomych/słabowidzących. Największą zaś inicjatywą fundacji jest coroczna konferencja Reha For The Blind In Poland, organizowana od 1999 r. Ponadto prowadzi ona szeroką działalność wydawniczą na rzecz środowiska niewidomych – publikuje przewodniki, podręczniki, książki kulinarne itp.⁵³

Widać więc, że oba podmioty swoją działalnością wpisują się w realizację postulatów ekonomii społecznej. Ich działania służą aktywizacji albo wzmocnieniu, przywracaniu aktywności zawodowej i społecznej poprzez pomoc na wielu polach: technologicznym, szkoleniowym i doradczym. Oba te podmioty zatrudniają także liczne osoby niewidome/słabowidzące, a Marek Kalbarczyk w ich powstanie i funkcjonowanie ma niewątpliwie ogromny wkład.

Na koniec należy przedstawić zdaniem autora – jako przykład osoby z niepełnosprawnością, aktywnej w sferze ekonomii społecznej – doktora nauk prawnych Krzysztofa Kurowskiego, osobę ze znacznie ograniczoną mobilnością i komunikacją werbalną. Dr Kurowski jest przewodniczącym Polskiego Forum Osób z Niepełnosprawnościami. Jest prawnikiem, „który za cel swojego życia postawił realizację wolności i praw człowieka przez osoby z niepełnosprawnościami, szczególnie w zakresie deinstytucjonalizacji”⁵⁴.

Sam będąc osobą z niepełnosprawnością, inspirował do poprawy warunków życia i osiągnięcia jego jak najwyższej jakości w środowisku lokalnym. Jest pomysłodawcą i współautorem „Nowego Systemu Wsparcia Osób z Niepełnosprawnościami – Za Niezależnym Życiem”⁵⁵. Uczestniczył również w pracach nad projektem ustawy o orzekaniu o niepełnosprawności, rozwiązaniami w zakresie wspieranego podejmowania decyzji, a obecnie uczestniczy w pracach nad projektem ustawy o wyrównywaniu szans osób z niepełnosprawnościami⁵⁶. Polskie

⁵³ Więcej o działaniach fundacji: <https://www.szansadlaniewidomych.org/pl/> [dostęp: 21.12.2023].

⁵⁴ Strona Polskiego Forum Osób z Niepełnosprawnościami, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/nagroda-rpo-macieja-lisa-krzysztof-kurowski-laureatem> [dostęp: 30.12.2024].

⁵⁵ *Ibidem*

⁵⁶ *Ibidem*.

Forum Osób z Niepełnosprawnościami działa od maja 2003 r. Jest organizacją non profit o statusie organizacji pożytku publicznego (OPP), zrzeszającą stowarzyszenia i związki stowarzyszeń osób niepełnosprawnych w Polsce⁵⁷. Jest to więc organizacja pożytku publicznego, której działalność mieści się w zakresie ekonomii społecznej, choć jest to organizacja raczej rzecznicza, co jednak zdaniem autora wyczerpuje w pewnym zakresie definicję pojęcia ekonomii społecznej. Działalność rzecznicza w sferach pożytku publicznego wymienionych w ustawie o działalności pożytku publicznego może potencjalnie przynosić efekty aktywizujące zawodowo i społecznie.

5. Podsumowanie i wnioski

Powyższy artykuł miał na celu ukazanie pozytywnych przykładów osób z niepełnosprawnościami w sektorze ekonomii społecznej – nie tylko jako odbiorców działalności sektora ekonomii społecznej, lecz także jako kreatorów dających pracę i stwarzających możliwości rozwoju innym osobom z niepełnosprawnościami oraz z grup defaworyzowanych. Zostały przedstawione przykłady zarówno przedsiębiorców społecznych z uregulowanym statusem uzyskanym na mocy nowych przepisów ustawy o ekonomii społecznej, jak i aspirujących do tego statusu, a także organizacje mogące być zaliczone do podmiotów ekonomii społecznej.

Przedstawione doktrynalne i prawne definicje pojęć niepełnosprawności, ekonomii społecznej, podmiotów ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych wskazują na szerokie spektrum oddziaływania tego sektora. Elementy gospodarcze przenikają się z elementami społecznymi, lecz zdaniem autora muszą być one traktowane równoważnie.

Generalnie można skonkludować powyższe rozważania następującymi uwagami:

1. Przedstawione sylwetki osób z niepełnosprawnością i ich dysfunkcje wskazują na duże utrudnienia w codziennym funkcjonowaniu.
2. Zostały wskazane przez nie problemy i trudności życia codziennego, niedostatki w dostępności przestrzeni publicznej czy niedoskonałości technologiczne, które mogą zniechęcać do podejmowania aktywności, zakładania czy prowadzenia podmiotów ekonomii społecznej.
3. Mimo to często osoby te swoim postępowaniem i cechami charyzmatycznymi udowadniają, że należy przezwyciężać wskazane w artykule przeszkody, gdyż

⁵⁷ Strona Polskiego Forum Osób z Niepełnosprawnościami, <https://pfon.org/> [dostęp: 21.12.2023].

prowadzenie własnego biznesu czy organizacji daje poczucie niezależności i sprawczości.

Należy jednak jeszcze podkreślić jedną rzecz. Osoby prowadzące podmioty ekonomii społecznej czy inne organizacje pozarządowe mają siłę, energię i charyzmę, pozwalającą na pokonywanie przeszkód, lecz nie należy wymagać tego od wszystkich osób z niepełnosprawnościami, które mogą mieć różny stopień zrehabilitowania, różne możliwości poznawcze, możliwości przemieszczania się czy charakter i postrzeganie świata.

Podsumowując, osoby z niepełnosprawnościami zdecydowanie mogą być kreatorami miejsc pracy, aktywizacji dla innych osób z niepełnosprawnościami i defaworyzowanych z różnych przyczyn. Ukazują to powyższe pojedyncze, ale bardzo inspirujące przykłady.

Bibliografia

Źródła prawa

- Ustawa z dnia 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 1991 r. Nr 64, poz. 414 ze zm.).
- Ustawa z dnia 9 maja 1991 r. o zatrudnieniu i rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 1991 r. Nr 46 poz. 201).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483).
- Karta Praw Osób Niepełnosprawnych z dnia 1 sierpnia 1997 r. (M. P. Nr 50, poz. 475).
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2023 r. poz. 100).
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2023 r. poz. 571).
- Ustawa z dnia 15 czerwca 2012 r. o ratyfikacji Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzonej w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 882).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1296/2013 w sprawie programu Unii Europejskiej na rzecz zatrudnienia i innowacji społecznych („EaSi”) i zmieniające decyzję nr 283/2010/UE ustanawiającą Europejski instrument mikrofinansowy na rzecz zatrudnienia i włączenia społecznego Progress z 11 grudnia 2013 r. (Dz. Urz. UE L 347 z 20.12.2013 r.).
- Komunikat Komisji: *Inicjatywa na rzecz przedsiębiorczości społecznej. Budowanie ekosystemu sprzyjającego przedsiębiorstwom społecznym w centrum społecznej gospodarki i społecznych innowacji*, Bruksela, 25.10.2011 r., COM (2011) 682, wersja ostateczna.
- Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. – Prawo przedsiębiorców (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 221).
- Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1440).
- Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2240).
- Ustawa z dnia 5 października 2022 r. o ekonomii społecznej (Dz. U. z 2023 r. poz. 1287).

Wykaz literatury

- Banaszak B. (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009.
- Blicharz J., *Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. Ustawa o spółdzielniach socjalnych. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Brzózka E., Kukulak-Dolata I., Myk M., *Ekonomia społeczna. Teoria i praktyka przedsiębiorczości społecznej*, Warszawa 2017.
- Bulenda T., Zabłocki J., *Ludzie niepełnosprawni a prawo*, Warszawa 1994.
- Defourny J., Develtere P., *Ekonomia społeczna. Światowy trzeci sektor*, [w:] A. Gałązka, J. Herbst (red.), *Trzeci sektor dla zaawansowanych. Współczesne teorie trzeciego sektora – wybór tekstów*, Warszawa 2006.
- Dokument Europejskiej Unii Głuchych – Uwzględnienie języków migowych w karcie Języków Regionalnych i Mniejszościowych Rady Europy z 1992 r., *Ku wielojęzycznej Europie dla wszystkich*, tłum. L. Długolecka, „Świat Ciszy” 2003, nr 7.
- Galasiński D., *Osoby niepełnosprawne czy z niepełnosprawnościami?*, „Niepełnosprawność – Zagadnienia, Problemy, Rozwiązania” 2013, nr 4.
- Głąbicka K., *Rola ekonomii społecznej*, [w:] K. Głąbicka (red.), *Ekonomia społeczna – wyzwanie dla Instytucji pomocy społecznej*, Warszawa 2010.
- Hausner J., *Ekonomia społeczna jako sektor gospodarki*, „Ekonomia Społeczna” 2007, nr 1.
- Kaźmierczak T., *Zrozumieć ekonomię społeczną*, [w:] T. Kaźmierczak, M. Rymsza (red.), *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, Warszawa 2007.
- Kwaśnicki W., *Gospodarka społeczna z perspektywy ekonomii liberalnej*, „Trzeci Sektor” 2005, nr 2.
- Małecka-Lyszczek M., *Zakres podmiotowy i klasyfikacja pojęcia „Podmiot ekonomii społecznej”*, [w:] J. Blicharz, L. Zacharko (red.), *Trzeci sektor i ekonomia społeczna. Uwarunkowania prawne. Kierunki działań*, Wrocław 2017.
- Małecka-Lyszczek M., Mędrzycki R., *Ustawa o ekonomii społecznej. Komentarz*, Warszawa 2023.
- Paluszkiwicz M., *Prawne pojęcie niepełnosprawności*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2015, t. XCV.
- Piasecki M., Stępiak P., *Standardowe zasady wyrównywania szans osób niepełnosprawnych*, Lublin 1998.
- Pruchniewicz D., *Sprawnym językiem o niepełnosprawności*, <http://www.niepelnosprawni.pl/ledge/x/2068504>, 29.12.2022 r. [dostęp: 8.01.2025 r.]
- Semków-Chajko D., *System ochrony praw osób niepełnosprawnych w regulacjach prawnych ONZ*, [w:] M. Bosak, G. Rączka, E. Ura (red.), *Prawo a niepełnosprawność. Wybrane aspekty*, Legalis 2015.
- Stachowicz A., Szewczyk J., Wiśniewski P., *Ustawa o ekonomii społecznej. Komentarz*, Warszawa 2023.
- Stevenson H., Wei-Skillern J., *Social and Commercial Entrepreneurship: Same, Different, or Both?*, „Entrepreneurship Theory and Practice” 2006.
- Trzyna A., *Ewolucja pojęcia niepełnosprawności*, [w:] M. Bosak, G. Rączka, E. Ura (red.), *Prawo a niepełnosprawność. Wybrane aspekty*, Legalis 2015.

Źródła internetowe

- Informacje o firmie Inclutech, krs-pobierz.pl/inclutech-spolka-z-ograniczona-odpowiedzialnoscia-i327913 [dostęp: 20.12.2023].

Nowosad P., *Językowe zawilości. „Osoba niepełnosprawna” czy „osoba z niepełnosprawnością”?*, 30 czerwiec 2022, <http://niepelnosprawni.pl/ledge/x/1822398;jsessionid=484CDF16B74A-A3710D2E4E85AA387D30> [dostęp: 21.11.2023].

Profil Stowarzyszenia Wspólnie Idziemy Po Sukces, https://www.facebook.com/Stowarzyszenie-WIPS/?locale=mt_MT [dostęp: 21.12.2023].

Strona firmy Altix, <http://www.altix.pl/pl/> [dostęp 21.12 2023]

Strona Fundacji Szansa – Jesteśmy Razem (dawniej Fundacja Szansa dla niewidomych), <https://www.szansadlaniewidomych.org/> [dostęp: 21.12.2023].

Strona Polskiego Forum Osób z Niepełnosprawnościami, <https://pfon.org/> [dostęp 21.12 2023]

Strona spółki Nie widzę przeszkód, <https://psniewidzeprzeszkod.pl/> [dostęp: 20.12.2023].

Strona Stowarzyszenia Twoje Nowe Możliwości, <https://tnm.org.pl>. [dostęp: 20.12.2023].